

(НЕО)СИМБОЛИСТИЧКА ПОЕЗИЈА И ПОЕТИКА БРАНКА МИЉКОВИЋА

(Марија Јефтимијевић Михајловић, *Миљковић између њоезије и мита*,
Институт за српску културу, Лепосавић, 2012)

Ослушкивање традиције и преиспитивање њених токова, задатак је сваког озбиљног књижевноисторијског и критичког приступа литератури. И то нарочито оној литератури која је и сама заснована на стваралачкој рецепцији традиционалног и његовом аутентичном спајању са савременим и индивидуалним.

Монографија *Миљковић између њоеџике и мита* представља преобликовану магистарску тезу Марије Јефтимијевић Михајловић и сведочи управо о потреби за поновним сагледавањем и контекстуализовањем стваралаштва Бранка Миљковића. Намера поменуте студије је да, уз преглед и синтезу владајућих научних ставова, допринесе новом читању поезије и есејистике једног од најзначајнијих српских песника 20. века, „Орфејевог двојника“ по речима Радивоја Микића, који и неколико деценија након смрти не успева да изађе из жиже интересовања читалаца и тумача – што због своје поезије, што због интригантне биографије. Разумевање Миљковићеве поезије је условљено рецепцијом његове поетике коју је сам одредио као неосимболистичку, мада ауторка ове студије наглашава пре црте симболистичког наслеђа, заснованог на симболима античке митологије, фолклорне традиције, али и универзалним и индивидуалним симболима, него неосимболистичке карактеристике.

Посебно је истакнуто да свако поетичко начело које је Миљковић реализовао или проблематизовао у својим песмама, има свој пандан међу његовим критикама и есејима. Зато је један од циљева ове студије уочавање односа између Миљковићеве експлицитне и имплицитне поетике, откривање постојећих подударности и могућих противречности, али и одгонетање да ли су поетичка полазишта у неким песмама ипак превазиђена.

Након краћег увода, у којем нас је Јефтимијевићева упознала са структуром своје студије и намером да засебно тумачи *њоеџику њесме* и *њоеџику мита и њрадиције*, постављајући тако песника „између поезије и мита“, у одељку „Поезија, есеји, критика“ скренуће пажњу на до

сада прецизиране основне карактеристике Миљковићевог стваралаштва. Настојаће да, разматрајући синхронијску и дијахронијску раван српске, али и европске књижевности, издвоји главне премисе Миљковићеве поетике, да би се у два централна поглавља своје студије, „Поетика песме“ и „Поетика мита и традиције“, окренула подробнијем испуњењу постављених циљева, односно тумчењу ове поезије и поетике на два нивоа: кроз промишљање песме, песника и поетског чина са једне, и кроз тумачење елемената античке, фолклорне, али и уметничке традиције српске и европске поезије, са друге стране.

Одређујући Миљковићеву поезију као поезију израслу на додиру интелекта и емоција, Јефтимијевићева усваја постојећа одређења и категорише га као мисаоног, чак гномског песника рефлексивне, филозофске, поезије, али чији пут до песме не води искључиво кроз интелект, већ кроз слутњу, па се тиме интуитивно сазнање претпоставља разумском, а мисао, наизглед парадоксално, рађа „у одсуству разума“. Како је одавно уочено, Миљковићева поетика представља јединствену (нео)симболистичку поетику, базирану на песничком обрасцу који спаја симболистичку и надреалистичку традицију, од којих свака на свој начин репрезентује поетски вид одвајања од реалности.

Једна од најзначајнијих карактеристика целокупног стваралаштва овог песника је успостављена повезаност између његове поезије и поетике – оне имплицитне, оваплоћене у самим песмама, и оне експлицитне, коју је свесно настојао да изрази у бројним програмским текстовима, есејима, књижевним критикама, али и у самим стиховима. Поетика, тј. питања односа између песме и песника, поезије и стварности, речи и бића, тако постаје једно од важнијих тематских упоришта ове поезије. У метатекстовима о општим књижевним темама, али и пишући о другим песницима, Миљковић ипак највише говори о себи и својој поетици. Сам признаје да су његови есеји аутентични аутопоетички записи, више условљени поезијом коју је писао него поезијом о којој је писао.

Место које добијају реч, песма, песништво и песнички чин, несумњиво сведоче о Миљковићевој опчињености језиком. Настављајући симболистичку, у првом реду малармеовску и валеријевску традицију, Миљковић реч доживљава као предуслов настанка посебне стварности, јер поезија не трага за својим предметом у изванјезичкој сфери. Језик поезије је ослобођен захтева за миметичношћу и захваљујући томе поезија више не настоји да именује и да вербални еквивалент постојеће реалности, већ представља стварање (обликовање) посебне стварности – „вербалне јаве“. Песничка употреба језика превазилази основну комуникативну функцију језика, чиме су се посебно бавили истраживачи тартуско-московске семиотичке школе, одређујући књижевност уопште

као другог степени моделативни систем. Иако полази од емпиријске, језичка стварност настоји да ову само сугерише, не и да је именује, а тако се уводи проблем онтолошког статуса песме. Уметност, односно реч, за Миљковића није гносеолошка већ онтолошка категорија, којом се не улази у свет ствари већ у свет бића, али управо посредством емпиријске празнине. Хуго Фридрих каже да се модерна поезија може много тачније описати негативним него позитивним категоријама, па је тако и поезија у Миљковићевом поимању негативна онтологија, растерећена сваког садржаја, а сам песник постаје револуционар те поезије („На обичне речи више немам право!“) који пролазним сматра све оно што изван песме остаје.

Марија Јефтимијевић Михајловић се служи многобројним примерима како би документовала своја запажања о Миљковићевом промишљању рађања и живота песме, односа песме и песника, тачније поменутог односа поезије и онтологије. Он је радије певао о песми него саму песму. „Трагични сонети“ тако јесу његова *ars poetica*, а „Балада“ не само да је, према мишљењу Јефтимијевићеве његова најуспелија песма, већ представља и „поетику у малом“. Она посебно уочава да питање стваралаштва, статуса уметности и поезије, „свест о песми“ повезује Миљковића са француским песником Аленом Боскеом о којем је говорио у есеју „Орфејско завештање Алена Боскеа“. Разлика у схватањима ове двојице песника је у томе што Миљковић ипак сматра да је песма та којом песник себе исцрпљује до смрти. Песма иде другим правцем од оног који јој је одређен, и једном створена, наставља да живи свој живот и окреће се против песника. Једино ненаписана поезија остаје у власти свога творца. Миљковић унеколико демистификује уметнички моменат настајања песме, али се не труди да до краја продре у тајне стварања. Неразумљивост поезије, уз неизбежну опаску да је не треба мешати са конфузношћу, предуслов је настанка добре песме, али и чувања поезије од уплива баналности, јер смо видели да се однос језичке према ванјезичкој стварности не може схватити као однос адекватности. Према речима Хуга Фридриха, „дисонантна напетост“ јесте циљ модерне уметности и њена енигматичност је намерна, али се са друге стране губи у домену непосредне комуникативности, што Миљковић и жели, свесно тежећи да очува извесни елитизам поезије и сматрајући да она није намењена свакоме (али ипак потајно страхујући да ће је „сви писати“).

Он се залаже за „чисту поезију“, лишену свих могућих непоетских елемената, у првом реду за поезију лишену наративног: приче, догађаја и описа. Она мора бити ослобођена и емотивног садржаја, тј. свега што би се могло окарактерисати као спољашње, а управо у томе лежи и њена беспредметност. Песма се појављује као „заборављено сећање“ – садр-

жај постоји пре и после ње. Она не „казује“ истину већ је „слути“, настојећи да представи идеју, а „вербална јавна“ чува оно што је нестало, ишчезнуће предмета емпиријске стварности. Модерна песма зато само додирује стварност, али не жели више да буде мерена њоме. Осим тога, Миљковић се залаже и за строгу песничку форму, у првом реду за сонет, настављајући тиме малармеовску традицију којој, како смо видели, припадају и његове теоријске мисли о песми и језику.

Његове песме у дослуху су са традицијом и културом. Јефтимијевићева уочава две традицијске линије: једну са усменом и другу са писаном књижевношћу. Бити сличан свим правим песницима – припадати традицији – значајније је него бити различит. Међутим, повратак песничкој традицији је остварен не кроз слепо вођење за претходно успостављеним парадигматским моделима, већ кроз дијалог са претходницима, чиме се остварује елиотовски идеал спајања традиције и индивидуалног талента. Своје схватање песничке традиције, Миљковић је образлагао у својим есејима о српским и европским песницима, али и кроз тематска упоришта своје поезије, најтранспарентније кроз песнички циклус „Седам мртвих песника“, који Јефтимијевићева детаљније анализира, а поред тога каже и да је Миљковић у својим есејима посебно скренуо пажњу како на српске песнике из прошлости, попут Лазе Костића, тако и на своје савременике попут Божидара Тимотијевића, Милована Данојлића, Драгана Колунције, Десимира Благојевића, Стевана Раичковића и Васка Попе, успостављајући тиме нит којој ће и сам припадати.

Миљковићева поезија носи снажан одјек националне митологије и фолклорне традиције. Стваралачка рецепција народне традиције појављивала се већ и код Растка Петровића, Момчила Настасијевића и Васка Попе. Са њом се прожимају авангардистичке тенденције, чиме се остварује „фолклоризација авангарде“ и аутентичан спој традиције и модерности, а што се посебно рефлектовало у циклусу „Утва златокрила“, који је сам по себи једна „песма о песми“, и којем је ауторка посветила више пажње, бавећи се појединачном анализом песама. Национални симболи добијају универзално значење, а Јефтимијевићева следи запажање Хатице Диздаревић Крњевић да Миљковић није подлегао култу епске песме, већ да је задржао потребну дистанцу за изградњу властитог система симбола. Дистанцом према уско националним темама, он је успео да оствари аутентичну, алузивну али ипак блиску везу са културним и историјским наслеђем. Приметан одјек литерарне и фолклорне традиције може се уочити кроз мотив мртве драге, док је трагање за истинском песмом оваплоћено кроз Орфејево трагање за Еуридиком.

Посебна пажња у студији посвећена је анализи поеме „Ариљски анђео“ којој одређује највиши уметнички домет у Миљковићевом ства-

ралаштву. Она сама остварује успешно спајање симболистичког са надреалним као индивидуалним и интимним (а мање надреалистичким као оним што би било везано за надреализам као покрет). Архетипски образац анђела притом успоставља везу са Милтоном, Љермонтовим, Рилкеом, Валеријем, али и Попом и Настасијевићем.

Уочавамо да, служећи се компаративним методом, ауторка успева да у сваком тренутку Миљковићеву поетику и поезију постави у различите контексте националне и европске песничке традиције, не усаглашавајући се са Снежаном Самарцијом да Миљковићева поезија у будућности неће имати своје читаоце и да ће постајати све неразумљивија. Своју студију закључује освртом на веома снажан утицај симболизма на неколико генерација песника српске поезије 20. века, а нарочито на песнике друге послератне генерације, тзв. неосимболисте. Обликујући јединствену поетику, Миљковић је трагао за сопственим претходницима у постојећој националној и европској песничкој традицији, али и миту. Зато се у студији више пута истиче присутност Малармеовог појма сугестије и апсолутизације речи, Валеријево схватање поезије као патетике ума, Сипервјелов заборав и Манделштамов однос према речима и традицији. Миљковић је успео да постави темеље једном аутентичном поетском изразу. Иако је сам истицао да неосимболизам не треба мешати са симболизмом, Јефтимијевићева је целокупним својим истраживањем настојала да докаже тврдњу са почетка: да су Миљковићева поезија и поетика у многоме одређене симболистичким наслеђем, те да је он више симболист него неосимболист.

Значај ове студије пре свега лежи у поново ученом и наглашеном односу између Миљковићеве поезије и поетике (имплицитне и експлицитне), чиме се Јефтимијевићева превасходно и бавила, желећи да покаже идејну кохерентност његовог целокупног опуса и компатибилност поетичких начела из песама са њиховим панданима у критикама и есејима, а упркос томе што је нагласила извесну несистематичност и поред сталне потраге овог песника за системом.

*Јелена С. Младеновић*¹⁶
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

¹⁶ jelena.mladenovic.1417@gmail.com